

ARTHUR SCHOPENHAUER

CAPITOLUL I: PROBLEMELE MORALEI	7
1. Probleme	7
2. Privire retrospectivă la etica lui Kant	11

CAPITOLUL II: CRITICA FUNDAMENTULUI MORALEI PROFUS DE KANT

FUNDAMENTELE MORALEI

3. Ideea prehinderențială a eticii Kant	25
In lucru	25
4. Destre fundamentul moralei la Kant	28
5. Despre principiul primar al moralei lui Kant	33
6. Forme derivate din principiul primar al moralei stabilit de Kant	38
7. Teoria constiuniei la Kant	42
8. Teoria kantiană a căii acționării inteligeibile și a caracterului	47
erigentă Teoria libertății	72
9. Morală lui Fichte ca oglindă ce exageră defecția	77
morală lui Kant	77

Traducere Tudor Reu

10. Datele problemei	81
11. Păcănia sceptic	82
12. Motivele antihomale	91
13. Criteriul acțiunilor care împărăță o valoare morală	98
14. Diferența și demonstrația singurului motiv moral adevărat	100
15. Prima virtute – justiția	106
16. A doua virtute – caritatea	120
17. Conformitatea fundamentalui moralei, așa cum a fost stabilită	126
18. Divergența caracterelor din punct de vedere moral	142

CAPITOLUL IV: DESPRE O EXPLICARE MORALĂ	147
19. De la etica la filosofia morala	147
20. De la etica la filosofia morala	153
21. O luceafărătură asupra eticii moralei	153
22. Fundamentele eticii moralei	156
JUDICIUM REGIAE DILECTORUM LIBRIS.RO	167
SOCIETATIS	167

© Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparțin editurii ANTET REVOLUTION.

Reproducerea sau transmiterea, chiar fragmentară prin orice mijloace cunoscute sau viitoare sunt permise numai cu acordul scris al Editorului.

Redactor: Nicolae Năstase

Tehnoredactare computerizată: Cristina Antonescu

Coperta: Ion Năstase

ISBN 978-973-636-457-0

Distribuit de DAC REVOLUTION, Tel.: 0753-08 04 80,
E-mail: tonomatulcucarti2012@yahoo.com,
www.tonomatul.ro; www.EdituraAntet.ro

Fundamentarea moralei

În 1800, Schopenhauer a scris: „Sa văzut aceasta în 1839, când sfîm că el nu se simt să concureze la un premiu oferit de Universitatea din Oslo (Norvegia). Tema concursului era aceea a Liberiei. Lucrarea lui Schopenhauer a fost prea bună și nu a obținut premiul, ci doar o mențiune. Deși nu a obținut premiul, lucrarea sa a devenit cunoscută și a devenit o carte clasică”.

CUPRINS

CAPITOLUL I: INTRODUCERE

1. Problema	7
2. Privire retrospectivă de ansamblu	11

CAPITOLUL II: CRITICA FUNDAMENTULUI MORALEI

PROPUȘ DE KANT

3. Privire de ansamblu asupra subiectului	17
4. Despre forma imperativă a moralei lui Kant	19
5. Despre pretinsele datorii față de noi însine, examineate în particular	25
6. Despre fundamentalul moralei la Kant	28
7. Despre principiul primar al moralei lui Kant	53
8. Formele derivate din principiul primar al moralei stabilit de Kant	58
9. Teoria conștiinței la Kant	67
10. Teoria kantiană a caracterului inteligibil și a caracterului empiric. Teoria libertății	72
11. Morala lui Fichte ca oglindă ce exagerează defectele moralei lui Kant	77

CAPITOLUL III: FUNDAMENTAREA MORALEI

12. Datele problemei	81
13. Examen sceptic	82
14. Motivele antimorale	91
15. Criteriul acțiunilor care îmbrăcă o valoare morală	98
16. Determinarea și demonstrația singurului motiv moral adevărat	100
17. Prima virtute – justiția	106
18. A doua virtute – caritatea	120
19. Conformitatea fundamentalului moralei, așa cum a fost stabilită	125
20. Diversitatea caracterelor din punct de vedere moral	142

CAPITOLUL IV: DESPRE O EXPLICAȚIE METAFIZICĂ A FAPTULUI PRIMORDIAL ÎN MORALĂ

21. O lămurire asupra acestui apendice	153
22. Fundament metafizic	156

JUDICIUM REGLAE DANICAE SCIENTIARUM SOCIETATIS .....

167

Iată în ce termeni a pus Societatea Regală întrebarea pentru concurs, cu introducerea care a precedat-o:

Idea primăvara moralității sau, cu alte cuvinte, noțiunea esențială a legii moralei supreme, se manifestă printr-o necesitate internă, care nu este nicidcum izolată din logică, în două direcții: atât în știință, care se dorește a fi obiect de dezvoltare a cunoștințelor noastre despre regulă moravurilor, cât și în viață, fie prin judecata pe care conștiința o face asupra propriilor noastre acțiuni, fie prin aprecierea morală pe care o facem noi despre acțiunile celorlalți. Pe de altă parte, diferite idei, toate esențiale, toate având legătură cu regula moravurilor și fiind, de altfel, inseparabile de aceasta, depinzând de ea ca de propriul lor principiu (ideea datoriei și a responsabilității, de exemplu), se manifestă cu aceeași necesitate și au aceleași consecințe. Totuși, în momentul în care spiritele filozofice de astăzi caută atâtea expediții, încearcă atâtea drumi, pare foarte important să reînnoim discuția asupra acestui subiect. Din aceste rațiuni, Societatea dorește să vadă examinată și trasată în profunzime întrebarea următoare:

Originea și fundamentalul moralei trebuie căutate în ideea moralității, care este dată direct de conștiință (psihologică sau morală?), și alte noțiuni primare care derivă din această idee, sau într-un alt principiu al cunoașterii?

CAPITOLUL I

INTRODUCERE

1. Problema

Societatea Regală Olandeză din Haarlem a propus la concursul din 1810 următoarea întrebare, la care a răspuns J.C.F. Meister: „De ce există între filozofi diferențe atât de mari asupra principiilor moralei, din moment ce, atunci când trebuie să deducă din principiile lor îndatoririle noastre, ei sunt de acord în privința consecințelor?“ Această întrebare nu era decât un joc, în comparație cu sarcina noastră. Într-adevăr:

1. În problema pe care ne-o propune astăzi Societatea Regală, este vorba, nici mai mult, nici mai puțin, decât de adevărul fundament obiectiv al moralei și, prin urmare, de moralitatea însăși. Ea ne este propusă de o Academie, iar o Academie nu poate să ne ceară a urmări un scop practic, a compune un îndemn la cinste și la virtute, sprijinit în întregime pe unele dintre aceste principii, cărora le punem în lumină laturile mai deosebite, acoperindu-le pe cele mai slabe; aceste metode sunt bune pentru tratatele populare. O Academie ignoră interesele practice și nu le cunoaște decât pe cele ale științei. Ea are nevoie de o expunere exclusiv filozofică, adică independentă de orice lege pozitivă, de orice ipoteză gratuită și, în consecință, de orice ipostază metafizică sau mitologică; o expunere imparțială, fără false ornamente, independentă de principiul ultim al modului just de viață. Or, un singur fapt va fi de ajuns pentru a arăta în întregime dificultatea unei astfel de probleme: nu doar filozofii din toate timpurile și din toate țările și-au tocit dinții dorind să o rezolve, ci și toate divinitățile, din Orient și din Occident, și datorează existența. Dacă găsim, deci, de această dată o soluție, în mod cert Societatea Regală nu va avea de ce să-si regrete banii.

2. Iată un alt pericol la care se expune cel care caută fundamentalul moralei; el riscă să pară că bulversează o parte a edificiului, care, o dată

ruinat, ar antrena în urmă lui întregul. Problema practică este atât de legată de cea teoretică, încât, chiar cu intențiile cele mai pure, filozoful ii e greu să nu se lase purtat de zelul său, spre un domeniu străin. Nu primul venit va fi cel care va ști să facă diferenția clară între cercetarea pur teoretică, liberă de orice interese, chiar și de cele ale moralei practice, al cărei unic obiect este adevărul în sine, și întreprinderile unui spirit frivol împotriva celor mai sfinte convingeri ale sufletului. Dacă există deci ceva care trebuie avut în vedere fără încetare pentru a ne putea apuca de o asemenea operă, acesta este faptul că ne aflăm aici în locul cel mai îndepărtat cu puțină de piață publică, în care oamenii lucrează, se agita, încurajăți de praf și de galăgie. Suntem în acest loc de retragere profund silentios, sanctuarul Academiei, în care nu ar putea pătrunde nici un zgomot din afară, unde nu există altă divinitate decât Adevărul gol și maiestuos.

Din aceste două premise trag concluzia, mai întâi, că trebuie să îmi permit o deplină francheză, fără a mai vorbi de dreptul meu de a pune totul în discuție, iar apoi, dacă reușesc, chiar în aceste condiții, să fac puțină treabă, va fi deja un lucru bun.

Dar nu am încheiat cu greutățile care se ridică în calea mea. Iată încă una: ceea ce ne cere Societatea Regală este fundamentarea Eticii, considerată izolată și în sine și demonstrată într-o scurtă monografie. Chestiunea trebuie examinată în afara oricărui raport cu un sistem particular de filozofie și trebuie lăsată la o parte latura metafizică. Această condiție nu numai că face sarcina mai dificilă, ci mă determină să o las neîncheiată. Christian Wolff a spus: „Pentru a disipa tenebrele filozofiei practice, nu există decât un mijloc: să se introducă în ele lumina metafizică“ (*Fil. Pract.*, Partea II, § 28). Iar Kant: „Dacă metafizica nu merge înainte, filozofia morală nu este posibilă“ (*Fundamentul metafizicii moravurilor*, Prefață). Nu există pe Pământ nici o religie care, impunând oamenilor o morală, să o fi lăsat să se susțină singură; toate ii oferă ca bază o dogmă care nu mai are nici o altă utilitate esențială. La fel în filozofie: fundamentalul eticii, oricare ar fi el, trebuie să și găsească, la rândul său, un punct de sprijin, o bază a sa, într-o metafizică oarecare,

într-o explicație despre univers și despre existență în general, aşa cum va fi ea furnizată de sistem. Într-adevăr, ideea ultimă, ideea adevărata pe care ne-o vom face despre esența tuturor lucrurilor, depinde în mod strâns și necesar de cea pe care o vom avea despre semnificația morală a activității umane. În orice caz, principiul pe care-l vom adopta pentru fundamentarea eticii, fără a fi o propoziție abstractă, care nu are un punct de sprijin în lumea reală și plutește liber în aer, va trebui să fie un fapt ori din lumea exterioară, ori din lumea conștiinței umane. În această calitate, el nu va fi decât un fenomen și, ca toate fenomenele din lume, va cere o explicație ulterioară, pentru care va trebui să facem apel la metafizică. Privită în ansamblu, filozofia formează un întreg atât de închegat, încât nu am putea expune până la capăt o parte din el fără a adăuga și restul. Platon are, astfel, dreptate când spune: „Crezi deci că este posibil să cunoști natura sufletului într-un mod care să multumească rațiunea, fără a cunoaște natura întregului?“ (*Phaidros*). Metafizica Naturii, Metafizica Moravurilor, Metafizica Estetică se implică reciproc, și numai prin unirea lor se poate explica esența lucrurilor și a existenței în general. Astfel, cine a pătruns până la capăt numai una dintre cele trei, le va fi expusă explicațiilor sale, în același timp, și pe celelalte două. Dacă am avea, aşadar, cunoștințe complete asupra unui singur lucru din lume, cunoștințe clare până în adâncul lor, am cunoaște, de aici, tot restul universului.

Plecând de la o metafizică dată și pe care o considerăm ca fiind reală, vom ajunge, pe cale sintetică, să descoperim fundamentalul moralei, pe care îl vom determina treaptă cu treaptă; ca urmare, morala însăși va fi bine determinată. Dar modul în care este pusă problema separării eticii de metafizică nu ne permite decât să procedăm prin analiză, plecând de la faptele care ţin fie de experiența sensibilă, fie de conștiință. Putem săpa, fără îndoială, până la rădăcina acestora, și să o găsim ascunsă în sufletul omenesc. Dar această rădăcină va fi un fapt primar, un fenomen primordial și nimic mai mult, care nu ar putea să ne conducă la nici un principiu; întreaga explicație va fi, atunci, pur psihologică. Tot astfel vom putea să arătăm, în trecere, legătura care există între

etica și principiul unei teorii generale de ordin metafizic. Acestui fapt fundamental, acestui fenomen moral primitiv, i-am putea găsi o bază proprie dacă, plecând de la metafizică, am avea dreptul să deducem etica, pe calea sintezei. Dar în acest caz am expune un sistem complet de filozofie, ceea ce ar însemna să depășim cu mult problema propusă aici. Sunt, deci, forțat să îmi restrâng soluția în limitele cerute de problemă, și să o enunț aşa cum este ea, izolat.

În ultimă instantă, fundamentalul pe care intenționez să situez etica va fi foarte îngust. Prin urmare, ca o regulă generală, din acele acțiuni ale oamenilor care sunt legitime, demne de aprobare și de elogii, numai o parte, ceea ce ar însemnată, ne va apărea ca datorându-se unor motive morale pure, iar cealaltă parte, cea mai cuprinzătoare, va apărea ca fiind de rățiuni complet diferite. Acest fapt este, în mod cert, mai puțin satisfăcător și face mai puțină impresie decât un imperativ categoric, de exemplu, care se află întotdeauna aproape, la ordinele noastre, gata să sosească pentru a ne da, el însuși, ordine despre ceea ce trebuie sau nu să întreprindem; fără a mai vorbi despre alte principii de morală, care sunt în întregime materiale. Nu pot decât să recurg la cuvântul *Ecleziastului* (IV, 6): „Mai mult face căușul palmei umplut cu odihnă decât amândoi pumnii plini de trudă și goană după vânt“. Adevărul autentic, rezistent la orice examinare, indestructibil, nu există decât într-o cantitate mică din întregul cunoștinței, la fel cum, într-un mineral, dintr-un chintal de piatră ies abia câteva uncii de aur. Preferați însă o proprietate sigură unei proprietăți considerabile? Acea picătură de aur care rămâne în vas, în locul masei enorme date la o parte? Mai bine zis, ati fi dispusi să mă blamați dacă îi dau moralei fundamentalul, în loc să îl asigur? Atunci vă dovedesc că acțiunile legitime și lăudabile ale oamenilor nu conțin adesea nici un element moral pur, ci doar o mică proporție din acesta, iar în privința surplusului se nasc motive care, în ultimă instantă, își trag toată forța din egoismul banilor. Pe aceasta voi insista în expunerea mea, nu fără teamă, însă cu resemnare, pentru că de mult timp am recunoscut justitia cuvintelor lui Zimmermann: „Păstrează acest gând în inima ta până la moarte, căci nu este nimic mai rar pe

lume decât un bun gânditor“ (*Despre singurătate*). Întrevăd deja spiritul teoriei mele: căt de mic va fi locul destinat pentru a primi acțiunile bune, sincere și libere, adevărata milă, adevărata generozitate, de ori unde ar veni aceasta! Căt de vast va fi locul rivalelor lor! Cu multă îndrăzneală, acțiunile bune oferă moralei o bază largă, capabilă de a susține orice și care tentează conștiința scepticului, tulburat deja din gândirea propriei sale valori morale! Acest principiu al acțiunilor pure este sărac, iar vocea sa este slabă, precum Cordelia în fața regelui Lear, care nu știe a vorbi și nu poate spune nimănui că își îndeplinește datoria; în față se află surorile ei, care prin risipă de cuvinte fac să izbucnească protestele. Pentru a întări inimile, nimic nu este mai potrivit aici decât maxima înțeleptului: „Adevărul este puternic, iar victoria îi aparține“. Maximă care, totuși, după căt am trăit și am învățat, nu ne mai însuflețește aproape deloc. Cu toate acestea, vreau să mai risc o dată, mizând pe adevăr; oricare ar fi el, sansa mea îi va apartine.

2. Privire retrospectivă de ansamblu

Pentru oamenii de rând, datoria de a fundamenta morală aparține teologiei. Ea devine atunci voința exprimată a lui Dumnezeu. În ce-i privește pe filozofi, ei se abțin să dea curs acestei metode atunci când definesc morală; cu gândul de a o evita, preferă să se arunce, mai degrabă, asupra unor principii sofiste. De unde vine această contradicție? În mod cert, nu putem concepe o bază mai solidă pentru morală decât cea pe care i-o conferă teologia. Cine este îngâmătul care ar sfida voința Atotputernicului, a Celui atotștiitor? Nimeni, desigur, decât dacă această voință ne-a fost declarată într-un mod autentic, care să nu lase loc nici unei îndoieri; într-un mod oficial, dacă putem spune astfel. Din păcate, o asemenea condiție nu poate fi niciodată îndeplinită. Ba, dimpotrivă, cei ce încearcă să ne arate, în această lege, voința revelată a lui Dumnezeu, se sprijină pe faptul că ea se află în concordanță cu ideile noastre morale, care ne vin din afară, adică din natură. În definitiv,

Respect pentru oameni și cărti

natura este cea la care facem apel ca la un judecător suprem și de ne-contestat. Urmează, apoi, o altă reflectie: un act moral determinat de amenințarea unei pedepse și de promisiunea unei recompense ar fi mai moral în aparență decât în realitate. Într-adevăr, el are ca principiu de bază egoismul, iar factorul hotărâtor, care face să se incline balanța, este capacitatea unui individ de a se încredе într-o doctrină garantată de motive insuficiente. Astăzi, însă, după ce Kant a distrus fundamental, considerat solid, al teologiei speculative, pentru a încerca să-l așeze pe etică, adică pe suportul său dintotdeauna și să-i confere, astfel, o anumită existență ideală, astăzi deci nu mai este permis să ne gândim a aseza Etica pe Teologie, căci nu mai știm care dintre ele trebuie să formeze coronamentul clădirii, și nici care este baza; vom sfârși într-un cerc vicios.

În ultimii cincizeci de ani, trei lucruri au acționat asupra noastră: filozofia lui Kant, progresul incomparabil al științelor fizice, care fac ca epociile anterioare să nu fie, în fața acesteia, decât stadiul copilăriei în viața omenirii, și, în fine, comerțul cu cărți sanscrite, cu cărți de brahmanism și budism, cele mai vechi și mai răspândite religii ale umanității, primele în timp și în spațiu. Ele au fost chiar religia națională a proprietății noastre rase, pentru că, se știe, venim din Asia; astăzi, în a doua patrie a noastră, avem o a doua revelație. Ei bine, din toate aceste motive, ideile filozofice esențiale ale oamenilor luminați din Europa au suferit o transformare pe care puțini o recunosc fără ezitări, însă nimeni nu o poate nega. Prin urmare, stâlpii antici ai moralei sunt ca și putrezi. Totodată, această convingere persistă pentru că morala nu ar putea disparea. Ea trebuie să și găsească alti stâlpi de susținere pentru a-i înlocui pe cei vechi, alte principii conforme cu ideile epocii noastre. Fără îndoială că Societatea Regală a propus problema atât de gravă pe care o dezbatem aici tocmai pentru că a luat cunoștință de această necesitate, din ce în ce mai presantă. Morala a fost mereu inclusă în nenumărate predică, însă niciodată nu i s-a găsit un fundament. Privind lucrurile în ansamblu, observăm că toate eforturile au tins spre găsirea unui adevar obiectiv, din care s-ar putea deduce în mod la fel de obiectiv toate

preceptele moralei. Acest adevar a fost căutat când în natura lucrurilor, când în natura umană, însă căutarea a fost în van. Rezultatul a fost că voința omului ar fi îndreptată mereu spre propria lui bunăstare, spre ceea ce, în sensul cel mai complet, se numește fericire. Ea urmează, astfel, un drum total diferit de cel pe care morala ar trebui să îl arate. Această fericire se încearcă acum a fi concepută ba ca fiind identică cu virtutea, ba ca fiind o consecință și un efect al acesteia; și de o parte, și de alta, eșec. Totuși, nu se poate spune că s-au evitat sofisme. Să recurs, pe rând, la propoziții descoperite *a priori* și *a posteriori*, pentru a deduce, din ele, regulile dreptei conduite. Ceea ce lipsea, însă, era un punct de sprijin în natura umană, care să ne dea forță de a rezista laturii egoiste și de a ne orienta forțele în sens invers. Acțiunea de a enumera și a critica aici toate principiile pe care s-a dorit, până în prezent, fundamentarea moralei, mi se pare superfluă. Mai întâi, pentru că eu sunt de părere Sfântului Augustin: „Nu trebuie privite atât părerile oamenilor, cât adevarul în sine.“ Apoi, pentru că aceasta ar însemna „a duce cucuvelele la Atene“.

Societatea Regală cunoaște destule tentative ale predecesorilor noștri de a fundamenta etica, iar prin problema pe care ne-o propune, ea ne dă de înțeles că le simte insuficiență. În ce-i privește pe cititorii mai puțin informați, ei vor găsi un rezumat nu foarte complet, dar suficient în esență, al tentativelor anterioare în „trecerea în revistă a celor mai importante principii ale doctrinei morale“ de Garve, în *Istoria filozofiei morale* de Städlin și alte lucrări asemănătoare. Este descurajant, fără îndoială, să ne gândim că etica, o știință care interesează viața noastră în mod direct, are o soartă la fel de nefericită ca acea știință absconsă, metafizica, și că, după ce Socrate i-a pus bazele, după ce s-au depus atâta eforturi, ea este încă în stadiul de a-și căuta principiile primare. Pentru că în etică, mai mult decât în orice altă știință, esențialul se află în primele propoziții; restul se deduce și vine de la sine. Si toti știu să tragă concluzii, puțini știu să judece. Si tocmai de aceea cărțile groase, doctrinele și lecțiile de morală sunt inutile și plăcicoase. Trebuie să consider cunoscute, în prealabil, toate fundamentele moralei propuse până

acum, iar aceasta îmi ușurează munca. Cel care va fi aruncat o privire la filozofii antici și moderni (pentru Evul Mediu, dogmele Bisericii și ajung), la argumentele atât de variate și câteodată atât de stranii la care s-a recurs pentru a se găsi o bază care să satisfacă exigențele general recunoscute ale moralei, la insuccesul acestora, acela va putea măsura dificultatea problemei și va judeca, pornind de aici, valoarea operei mele. Iar cel care va fi văzut cât de puțin își ating scopul căile urmărite până în prezent va fi mult mai dispus să încerce, împreună cu mine, un drum diferit, neobservat până acum sau neglijat, poate pentru că era cel mai firesc¹. În concluzie, soluția mea va aminti multor cititori deoul lui Columb.

Nu voi face excepție decât în ce privește ultima tentativă de definire a moralei, tentativa lui Kant, pe care o voi examina criticând-o și căreia îi voi consacra mai mult spațiu. În primul rând, marea reformă a moralei făcută de Kant a dat acestei științe o bază, preferabilă prin multe aspecte ale ei celor precedente; apoi, ea a fost, în istoria Eticii, ultimul mare eveniment. De aceea, principiul pe care Kant a așezat-o este și astăzi solid, iar spiritul său este prezent și astăzi în școli, deși expunerea a fost schimbată în câteva locuri, iar textul a fost îmbrăcat în câteva expresii noi. Morala ultimilor șaizeci de ani trebuie, deci, îndepărtată din drum, înainte de a putea să avansăm. Făcând aceasta, voi avea ocazia să cercetez și să studiez majoritatea ideilor fundamentale ale eticii; din aceste elemente îmi voi extrage, mai târziu, concluzia. Cum ideile contrare se pun reciproc în lumină, critica principiului kantian al moralei va fi cea mai bună pregătire și introducere, sau, mai bine zis, calea cea mai directă pentru a ajunge la propria mea doctrină, care este, în esență, diametral opusă de cea a lui Kant. Prin urmare, vom lua totul în răspăr, mai degrabă decât să sărim peste această critică și să ne ocupăm, mai întâi, de partea pozitivă a lucrării, pentru că atunci nu am înțelege teoria decât pe jumătate.

1. „Nu pot spune prin ce întâmplare sau, mai degrabă, prin ce destin fatal impostura are la noi mai multă trecere decât adevărul simplu și gol“ (Casti).

Să luăm lucrurile în ansamblu; ar fi, desigur, timpul ca etica să fie supusă odată pentru totdeauna unui interogatoriu serios. Ea se odihnește, de o jumătate de secol, pe acea pernă comodă pe care i-a pus-o la dispoziție Kant, pe „imperativul categoric al rațiunii practice“. În zilele noastre, acest imperativ a primit numele, mai puțin pompos, dar mai insinuant și mai popular, de „lege morală“. Sub acest titlu, după o ușoară plecăciune în fața rațiunii și a experienței, el se pune la adăpost. Nu îi mai vedem limitele și nu mai dă socoteală nimănui. Kant a inventat acest lucru frumos și s-a servit de el pentru a înlătura alte greșeli, mai grossolanе; s-a sprijinit, deci, pe el, pentru că era just și necesar. Dar să trebuiască să vezi cum pe această pernă, care de la Kant s-a largit neîncetat, se plimbă măgarii, este deja un lucru dur. Când spun, măgarii; mă gândesc la acei făptuitori de cărți pe care îi vedem închipuindu-și în fiecare zi, cu siguranță lor liniștită care este privilegiul imbecililor, că au definit etica pentru că au făcut apel la faimoasa „lege morală“, care spune că ar locui în rațiunea noastră, și care după aceea, cu frazele lor încâlcite, având aerul de a trage în urma lor trena unei rochii, au reușit să facă de neînteleș relațiile morale cele mai clare și mai simple. Ei nu s-au întrebăbat, bineînteleș, niciodată, în mod serios, dacă există în realitate o astfel de „lege morală“, ca un fel de Cod al eticii, gravat în mintea noastră, în pieptul nostru ori în inima noastră. Vă mărturisesc că simt o placere deosebită când mă pregătesc să-i dau moralei această pernă mare și îmi declar proiectele fără să fac din ele un mister: vreau să arăt că rațiunea practică și imperativul categoric ale lui Kant sunt ipoteze fără justificare, nefundamentate, pure fantezii, că însesi moralei lui Kant îi lipsește orice bază solidă. Abia atunci voi trece la dezvăluirea adevăratului principiu moral propriu naturii umane, al căruia fundament se găsește în însăși esența noastră și a căruia eficacitate este deasupra oricărei îndoieri. Voi proceda astfel pentru că acest principiu nu oferă o bază atât de largă ca vechea pernă, iar cei care se simțeau pe ea în largul lor, mai bine acomodați, nu își vor abandona vechiul sălaş decât dacă îi vom face să vadă clar că de mină este terenul pe care se află acesta.